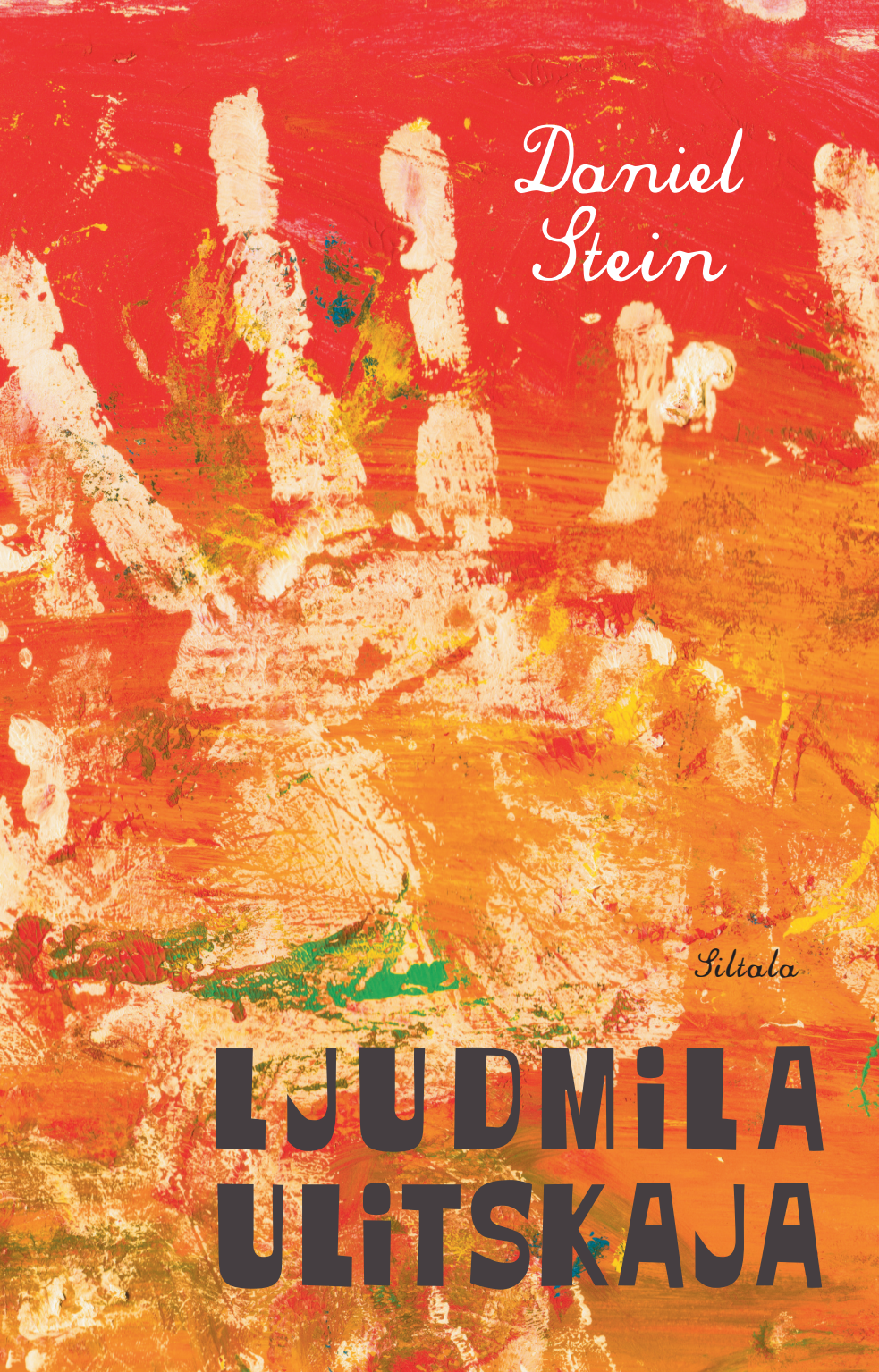

*Daniel
Stein*

Siltala

**LJUDMILA
ULITSKAJA**

Daniel Stein

LJUDMiLA ULITSKAJA

Daniel Stein

Suomentanut Arja Pikkupeura

*Kustannusosakeyhtiö Siltala
Helsinki*

© Ljudmila Ulitskaja 2006

Published by arrangement with
ELKOST Intl. Literary Agency

Venäjänkielinen alkuteos
Даниэль Штайн, переводчик

Suomentanut Arja Pikkupeura

FILI – Finnish Literature Exchange
on tukenut tämän kirjan suomentamista.

Toinen painos

ISBN 978-952-234-343-7

Painettu EU:ssa

*Minä puhun kielillä enemmän kuin kukaan teistä,
ja siitä kiitän Jumalaa. Jotta voisin opettaa muitakin,
haluan seurakunnassa silti puhua mieluummin viisi
ymmärrettävää sanaa kuin tuhansia
hurmoskielen sanoja.*

I KOR. 14:18,19

Ensimmäinen osa

I.

BOSTON, I.II.1985

Ewa Manukyan

Minua palelee aina. Kesälläkin, polttavan auringon alla uimarannalla, vilunväreet kulkevat pitkin selkäpiitä. Se johtuu varmaan siitä, että synnyin talvella metsässä ja vietin ensimmäiset elinkuukaudet äidin turkista irti ratkotussa hihassa. Ylipäättäänkään minun ei olisi kuulunut jäädä henkiin, joten minulle jos kelle elämä on lahja. En vain tiedä, olisinko sitä lahjaa tarvinnut.

Joillakin ihmisillä on elämästään hyvin varhaisia muistikuvia. Minun muistini alkaa kaksivuotiaasta, katolisen lastenkodin ajoista. Olen aina halunnut kovasti tietää, mitä minun ja vanhempien elämässä tapahtui niinä vuosina, joista en muista mitään. Jotain tietoa sain isovelji Witekiltä. Myös hän oli noihin aikoihin kuitenkin liian pieni, eikä niistä häneltä perinnöksi jääneistä muistoista synny kokonaiskuvaa. Sairaalassa maatessaan hän kirjoitti puoli kouluvihkoa täyteen kertoakseen minulle kaikki muistonsa. Silloin meillä ei ollut tietoa, että äiti on elossa. Veli kuoli verenmyrkytykseen kuudentoista vanhana, siis ennen kuin äiti palasi vankileiriltä.

Henkilöpapereihin syntymäpaikakseni on merkitty Emskin kaupunki. Todellisuudessa minut pantiin siellä vain alulle. Äiti pakeni Emskin getosta elokuussa 1942, ollessaan kuudennella kuulla raskaana. Hänellä oli mukana kuusivuotias Witek. Minä synnyin noin sadan kilometrin päässä Emskistä keskellä korpea, getosta paenneiden juutalaisten salaisessa piilopaikassa, jossa he piilottelivat aina Valko-Venäjän vapautukseen saakka, elokuuhun 1944. Se oli partisaaniosasto, vaikka eivät he oikeasti mikään osasto olleet vaan kolmesataa juutalaista, jotka yrittivät selvitä hengissä saksalaisten miehittämällä seudulla. Arvelen,

että sen ryhmän pyssymiehet eivät oikeastaan taistelleet saksalaisia vastaan, pikemminkin he vartioivat sitä korsukaupunkia, jossa asui naisia, vanhuksia ja muutamia hengissä säilyneitä lapsia.

Isäni, niin äiti minulle vuosien päästä kertoi, oli jäänyt gettoon ja saanut siellä surmansa – muutaman päivän kuluttua siitä joukko-paosta kaikki gettoon jääneet asukkaat ammuttiin. Äidin mukaan isäni kieltäytyi lähtemästä, koska katsoi paon vain suututtavan saksalaiset ja nopeuttavan väkivaltaista ratkaisua. Raskaana oleva äiti lähti ja otti Witekin mukaansa. Kahdeksastasadasta geton asukkaasta vain kolmesataa uskalsi lähteä pakoon.

Siihen gettoon oli koottu juutalaiset Emskin kaupungista ja lähikylistä. Äiti ei ollut paikallisia, mutta ei hän sattumoisinkaan niillä seuduilla ollut: Lvivin yhteyshenkilö oli hänet sinne lähettänyt. Äiti oli riivattu kommunisti. Witekin hän synnytti lviviläisessä vankilassa – veljen isä oli eräs puoluetoveri, minun isäni taas muuan toinen mies, johon äiti tutustui getossa. En ole eläessäni tavannut vähemmän äidillisiä taipumuksia omaavaa naista kuin oma äitini. Arvelen minun ja veljen päässeen syntymään vain ehkäisyvälineiden ja aborttilaitosten puutteen johdosta. Nuorena vihasin häntä, sittemmin ällistelin häntä monta vuotta välimatkan päästä, enkä tahdo vieläkään sietää yhteydenpitoa hänen kanssaan. Luojan kiitos olemme tekemisissä vain hyvin harvoin.

Joka kerta kun kysyn häneltä jotain menneistä, hän pörhistää selkäkarvansa ja rupeaa kiljumaan: hänen silmissään minä olen aina ja iankaikkisesti epäpoliittinen porvari. Sellainenhan minä olen. Olen kuitenkin synnyttänyt lapsen, ja tiedän tasan tarkkaan: lapsen syntyessä nainen mukauttaa elämänsä siihen tosiasiaan. Enemmän tai vähemmän. Paitsi minun äitini. Hän on puoluehullu.

Kuukausi sitten minut esiteltiin Ester Hantmanille. Ihastuttava hauras vanha rouva, sinertäviksi värjäytyt harmaat hiukset. Hän on Karinin ystävätär, he toimivat yhdessä jossain hyväntekeväisyysjärjestössä, ja Karin oli jo kauan puhunut minulle tästä Esteristä, minä vain en ollut kiinnostunut tutustumaan häneen. Vähän ennen joulua Karin järjesti juhlat viisikymmenvuotispäivänsä kunniaksi,

ja siellä panin heti merkille tämän Esterin. Hän erottui siitä puolitutusta ihmisjoukosta jollain lailla. Se illanvietto oli paljon lämminkisempi kuin amerikkalaisilla yleensä: paljon puolalaisia, muutama venäläinen ja pari jugoslaavia. Sanalla sanoen slaavien läsnäolo antoi näille amerikkalaisjuhlille mukavan sävöksen, silloin tällöin kuului puolankielistä puhetta.

Minä puhun yhtä hyvin venäjää ja puolaa, mutta englannissani on puolan kielen aksentti, minkä Ester huomasi heti kun vaihdoimme joitakin yhdentekeviä small talk -ilmaisuja.

– Oletko Puolasta? hän kysyi.

Se kysymys tuottaa minulle aina hieman päänvaivaa: siihen on vaikea vastata. Eihän sitä näet voi lakonisen vastauksen sijaan ruveta kertoilemaan laveasti, että äiti on kyllä syntyisin Varsovasta, mutta minä itse synnyin Valko-Venäjällä, isästä ei ole tietoa, lapsuusvuodet vietin Venäjällä ja Puolaan jouduin vasta vuonna viisikymmentäneljälle, sitten lähdin taas opiskelemaan Venäjälle, sieltä muutin DDR:ään ja vielä myöhemmin Amerikkaan...

Sillä kertaa sanoin kuitenkin jostain syystä sen, mitä en milloinkaan sano:

– Olen syntynyt Emskistä. Tšornaja Puštasta.

Vanha rouva voihkaisi hiljaa:

– Milloin sinä olet syntynyt?

– Vuonna neljäkymmentäkaksi.

En koskaan salaa ikääni, sillä tiedän näyttäväni nuorelta, minua ei ikinä arvella neljäkymmenenkolmen ikäiseksi.

Hän halasi minua hennoin käsivarsin, ja vanhuudentutina voimistui yltäen sinisiin hiuksiin saakka:

– Hyvä luoja, voi hyvä luoja! Sinä siis selvisit hengissä! Se mieli puoli synnytti sinut korsussa, minun mieheni auttoi synnytyksessä. Ihan tarkkaan en muista, mutta siinä ei mennyt kuukauttaakaan, ennen kuin äitisi sitten lähti teidän lasten kanssa ties mihin. Kaikki suostuttelivat häntä jäämään, mutta hän ei kuunnellut ketään. Kaikki olivat varmoja, että teidät napataan matkalla tai ensimmäisessä kylässä... Jumala on suuri, sinä selvisit hengissä!

Jokin voima vei meidät eteiseen. Yhteen takertuneina, ei voitu päästää toisistamme irti. Siepattiin naulakosta päällysvaatteet – hasua sekin, että meillä oli samanlaiset paksut kettuturkit, joita Amerikassa pidetään melkein säädyttöminä. Myöhemmin selvisi, että Esterkin on vilukissa.

Lähdettiin hänen kotiinsa, hän asuu Bostonin keskustassa Commonwealth Avenuella, ihanassa korttelissa kymmenen minuutin matkan päässä meiltä. Matkalla – minä ajoin ja hän istui vieressäni – minulle tuli outo tunne: koko ikäni olin haaveillut, että minulla olisi joku vanha ja viisas opastaja, jota voisin kuunnella ja jolle voisin ilolla olla kuuliainen, eikä sellaista ollut koskaan osunut tielleni. Lastenkodissa oli tietenkin tiukka kuri, mutta se on ihan toinen asia. Koko elämäni olen aina ollut vanhimman asemassa – sen paremmin äiti, aviomiehet kuin ystävätkään eivät ole olleet aikuisia. Tässä vanhassa rouvassa oli kuitenkin jotain sellaista, että teki jo ennalta mieleni olla samaa mieltä kaikesta, sanoisipa hän mitä tahansa.

Mentiin sisään. Hän sytytti valot, ja näin eteisestä alkavat kirjajhylyrivistöt, jotka loittonivat asunnon uumeniin. Hän huomasi katseeni.

– Tämä on miesvainajani kirjasto. Hän osasi lukea viittä kieltä. On myös paljon taidekirjoja. Pitää löytää joku, jolle tämän voisi jättää hyviin käsiin...

Silloin muistin, mitä Karin oli kertonut minulle: Ester on lapseton leski, melko varakas ja hyvin yksinäinen. Melkein kaikki sukulaiset menehtyivät sodan aikana.

Näin Ester minulle kertoi: hän oli nähnyt äidin ensimmäistä kertaa Emskin getossa silloin, kun sinne oli alettu koota lähiseutujen asukkaita – aiemmin siinä uudessa getossa oli ollut vain kaupunkilaisjuutalaisia, jotka olivat tavallaan asettuneet uuteen gettoon vapaaehtoisesti. Vähän ennen sinne siirtymistä vanhassa kaupunkigetossa oli nimittäin pantu toimeen hirvittävä teurastus: juutalaiset oli koottu keskusaukiolle katolisen ja ortodoksisen kirkon väliin ja ryhdytty surmaamaan heitä. Tuhatviisisataa oli tapettu, ja eloonjääneet olivat siirtyneet gettoon.

Kyseessä ei siis ollut tavallinen vanha getto eli yksi tai joku-nen kortteli, jossa juutalaiset olisivat asuneet keskiajalta saakka. Ei ollenkaan: Emskissä ihmiset luopuivat kaupunkiasumuksistaan ja siirtyivät puoliksi sortuneeseen linnaan, joka oli aikoinaan kuulunut jollekin ruhtinaalle. Linna aidattiin piikkilangalla ja sen ympärille asetettiin vartijat. Alkuun ei ollut edes ihan selvää, kuka vartioi ketä ja keneltä. Poliisit olivat paikallisia, valkovenäläisiä – saksalaiset eivät pitäneet moista arvolleen sopivana. Valkovenäläisten kanssa suhteet olivat sellaiset kuin arvata saattaa: heille maksettiin. Heille maksettiin kaikesta. Rahaa vastaan he toivat jopa aseita.

– Sinun äitisi ei ollut sikäläistä väkeä, Ester sanoi. – Melko kau-niskin, mutta ärhäkkä. Hänellä oli pieni poika. Muistan hänen su-kunimensä, se oli Kovacs. Eikö niin?

Sisuskaluja ihan väänäsi, inhoan tuota nimeä. Tiedän vuorenv-ar-masti, että äidillä on ollut toinen sukunimi, ja tuo nimi on keksitty joko puoluekäyttöön tai joihinkin hänen väärennetyistä henkilöpa-pereistaan, joiden turvin hän on elellyt puolet elämästään. Naimi-siinkin minä menin osaksi sen takia, että halusin päästä eroon tuosta liikanimestä. Kaikki olivat silloin sokissa: puolanjuutalainen tyttö menee saksalaismiehen vaimoksi! Tosin Erich oli myös kommuni-s-ti, DDR:stä, eihän häntä muuten olisi päästetty Venäjälle opiskele-maan. Siellä Venäjällähän minä häneen tutustuinkin.

Tuijotin Esteriä kuin pikkulapsi karamellia: olisi ihana saada äidiksi, tädiksi tai isoäidiksi tuollainen nainen, lempeä ja hiljainen, eurooppalaisella tavalla elegantti (silkipusero ja italialaiset kengät, silti ei mitään silmiinpistävää, ei jälkeäkään yksioikoisesta ameri-k-kalaischicistä). Puhuttelikin minua ”lapsukaiseksi”.

Minun ei tarvinnut yhtään udella. Hän jatkoi kertomusta.

Getossa vallitsi tiukka sisäinen järjestys, oli oma hallinto ja oma auktoriteettihahmokin, maineikas rabbi Schirmann, erittäin oppi-nut ja hyvin oikeamieliseksi mainittu. Ester ja hänen miehensä olivat Puolan juutalaisia, lääkäreitä molemmat, ja he olivat muuttaneet sille seudulle muutama vuosi ennen sotaa. Esterin mies Isaak Hant-man oli kirurgi, hän itse taas hammaslääkäri. Ei siis ihan varsinainen

lääkäri, mutta hyvän ammattikoulutuksen saanut, oli suorittanut hammaslääkärin tutkinnon Frankfurtissa. Eivät he mitään vapaaajattelijoita olleet vaan ihan rivijuutalaisia, polttivat sapattikynttilöitä, vaikka saattoivat toisaalta lauantainakin lähteä naapurikaupunkiin konserttiin. Paikalliset juutalaiset pitivät heitä muukalaisina mutta kävivät kyllä vastaanotolla. Kun Puola liitettiin Saksaan, Isaak ilmoitti heti vaimolleen, että loppu on tullut; lähteä pitäisi, ihan minne tahansa. Harkinnassa oli jopa Palestiina. Harkinta ja puntarointi jäivät kesken, kun he jo joutuivat saksalaisten miehitysvallan alle ja gettoon.

Istuttiin Esterin olohuoneessa, asunto oli erittäin laadukas ja sisustettu eurooppalaisittain, vanhahtavasti ja minun mielestäni hyvällä maulla. Isäntäväen sivistystaso oli selvästi omaani korkeampi, vaistoan sen aina, sillä kohtaan moista melko harvoin. Vauras koti. Grafiikkaa, ei taidejäljennöksiä. Huonekalut eivät olleet sarjavalmistetta vaan ilmiselvästi yksin kappalein keräiltyjä, ja erään matalan kaapin päällä oli iso Meksikosta tuotu keramiikkaluomus, elämän puu tai jokin sen tapainen.

Ester istui syvässä nojatuolissa jalkojensa päällä kuin nuori tyttö, kengät lojuivat lattialla, ne olivat sinistä käärmeennahkaa. Minä huomaan aina kaikki tällaiset yksityiskohdat. Ei äiti minua turhaan porvariksi sano. Lastenkotimuistot elävät palelevassa selkäytimessäni. Äidistä kaamea kurjuus taas tuntui normaalilta elämältä. Hän saattoi voida ihan hyvin jopa Stalinin leireissä. Minä sen sijaan olin valmis pussaamaan joka ikistä kuppia, pyyhettä ja sukkaa, kun lopulta pääsin eroon lapsuusaikojeni orvonköyhyydestä. Ensimmäisenä Berliinin-vuotenumme Prenzlauer Bergissä Erich teki kahta työtä, että minä voisin ostella tavaroita: vaatteita, astioita ja mitä hyvänsä muuta. Hän tiesi, että hoidin sillä tavoin menneisyyteni haavoja. Vähitellen se intohimo alkoi heiketä. Silti täällä Amerikassakin miehuvituksiani ovat *garage salet*, alennusmyynnit ja kirpputorit. Nykyinen aviomieheni, Griša, suhtautuu siihen suvaitsevasti, hän on itse Venäjältä ja kasvanut kaikkea mahdollista himoitsevien ihmisten keskellä. Myös Alex-poikani jumaloi shoppailua, vaikka onkin

syntynyt Amerikassa. Niin että me olemme oikeita himokuluttajia. Ester taitaa ymmärtää miksi.

– Geton olosuhteet tuntuivat meistä ihan hirveiltä, me kun emme vielä olleet nähneet mitään sen pahempaa. Silloin ei ollut tietoa keskitysleireistä eikä koko Euroopassa meneillään olevan valtavan teurastuksen mittasuhteista, Ester hymyili näin sanoessaan, ja hänen ilmeessään oli jotain erityistä: etäisyyttä, surua ja lisäksi jotain tavoittamatonta, varmaankin viisautta. Niin, ja tuntui ihanalta puhua puolaa.

– Kuinka kauan te asuite getossa? kysyin.

– Alle vuoden. Syksystä neljäkymmentäyksi alkaen. Lähdimme sieltä elokuun yhdentenätoista vuonna neljäkymmentäkaksi. Sen jälkeen olimme vielä kaksi vuotta Tšornaja Puštšassa partisaaniosastossa. Elimme korsuissa vapautukseen asti. Se oli sellainen partisaanien perheleiri. Alkuaan kolmestasadasta jäi henkiin satakaksikymmentä. Lapsia oli joukossa kuusi. Kaksi lasta syntyi siellä metsässä. Sinä ja poikavauva, joka myöhemmin kuoli. Kaikki getosta mukana tuodut lapset saatiin pysymään hengissä sodan loppuun asti.

– Miksi äiti lähti Tšornaja Puštšasta? esitin kysymyksen, johon kyllä olin kuullut äidin vastauksen, mutta tiesin myös, että äiti va-lehtelee aina. Siksi tuntui tärkeältä kuulla Esterin vastaus. Hän oli sentään terve ihminen.

– Me yritimme puhua häntä ympäri. Muistan hyvin, kuinka vihainen Isaak oli siitä, että äitisi vaarantaa lasten hengen piilopaikasta lähtiessään. Hän ei vastannut mitään. Ainoa ihminen, jonka kanssa hän getossa ollessaan ylipäätään oli tekemisissä, oli sähköasentaja Naum Bauch.

Sillä tavoin sain kuulla isäni nimen. Äiti ei ollut maininnut sitä koskaan. Siis jos äiti olisi elänyt normaalia naisenelämää, minä olisin Ewa Bauch. Mielenkiintoista.

– Kertokaa hänestä, olkaa kiltti, pyysin.

– En juuri tuntenut häntä. Muistaakseni häneltä olivat insinöörinopinnot jääneet kesken.

Ester istui hievahtamatta ja selkä suorana kuin aristokraatti ainakin. Ei niin minkäänlaista juutalaiselehdintää.

– Isaak kertoi minulle kutsuneensa tämän Bauchin kerran ennen sotaa sairaalaan jotain laitetta korjaamaan. Getossa hän oli etuoikeutetussa asemassa kuten toki myös Isaak. Muutamilla juutalaisilla oli työlupa kaupungissa tehtävään työhön. Isaakilla oli vastaanotto sairaalassa. Bauchkin kävi töissä kaupungissa.

Getossa Bauch ja äitisi asuivat yhdessä. Jossain vasemman siiven kamareista. Linna oli puoliksi sortunut, aloimme kunnostaa sitä heti kun meidät oli ajettu sinne. Alkuaikoina ostettiin jopa jotain rakennusmateriaaliakin. *Judenrat* johti työtä. Se päättyi kammottavalla tavalla. Oli näet sillä lailla, että *Judenrat* maksoi koko ajan valkovenäläiselle poliisille. Siellä oli joku lurjus, nimeä en muista, paikallispomo, joka lupasi, että geton asukkaisiin ei kohdisteta ”toimia” – ymmärrät varmaan? – niin kauan kuin maksamme hänelle. Noihin aikoihin käynnistettiin kaikkien seudun maalaiskylissä asuvien juutalaisten lahtaus. Me tiesimme siitä. *Judenrat* osti aikaa. Eihän se lurjus kyllä mitään olisi voinut tehdä, vaikka olisi halunnutkin. Kunhan kiskoi rahaa. Noihin aikoihin kellään ei enää ollut rahaa. Naiset antoivat vihkisormuksiaan ja viimeisiä korujaan. Minäkin annoin vihkisormukseni. Yksityiskohtia en tiedä, mutta ei niillä enää ole merkitystäkään. Muutamat ihmiset kuvittelivat, että elämä on ostettavissa. Kun ajatus paosta sitten nousi esiin, järjestettiin yleiskokouksen tapainen, ja väki jakautui kahtia: puolet kannatti pakoa, puolet vastusti sitä. Vastustajat katsoivat, että osan meistä paettua jäljelle jääneet joutuisivat hirveiden vainotoimien kohteeksi... no, käsität varmaan, ettei kyse ollut enää mistään vainotoimista. Paon järjestäjiin taas kuului epätoivoisen vimmaisista satureita, he halusivat päästä taistelemaan. He saivat apua kaupungista ja olivat yhteyksissä partisaaneihin. Sitä me emme silloin tienneet. Itse asiassa koko jutun järjesti eräs nuori juutalaispoika, Dieter. Hän oli Gestapossa tulkkina ja kääntäjänä. Oli onnistunut jotenkin salaamaan juutalaisuutensa. Myöhemmin hän joutui kiinni mutta pääsi silloinkin pakenemaan. Sodan jo ollessa loppuillaan hän ilmaantui kerran Tšornaja Puštšan leiriimme. Hän oli taistellut venäläisessä partisaaniosastossa, ja sieltä hänet oli lähetetty tuomaan meille lehmää. Partisaanit olivat joko

Puolanjuutalainen Daniel Stein pelastuu täpärästi natsien tuhoamisleiriltä työskentelemällä Gestapon tulkkina. Sodan jälkeen hän kääntyy katolilaiseksi ja hänestä tulee pappi. Hän liittyy karmeliittaveljeskuntaan ja lopulta päätyy emigroitumaan Israeliin.

Tämä mahdottomalta tuntuva kuvio, Daniel Steinin elämä ja kohtalo eivät ole mielikuvi-
rusta: Ljudmila Ulitskajan romaani perustuu todellisen henkilön, Oswald Rufeisen -nimisen munkki-
veljen elämään.

Innovatiivinen, kiihkeä ja elävä Daniel Stein koostuu sarjasta fiktiivisiä ja todellisia dokumentteja: kirjeitä, päiväkirjaotteita, postikortteja, asiakirjoja. Se liikkuu 30-luvulta nykyaikaan, Itä-Euroopasta Israeliin ja Yhdysvaltoihin. Steinin uskomaton tarina kasvaa kestäväksi rakkauden, humanisuuden ja suvaitsevaisuuden symboliksi.

ISBN 978-952-234-343-7 * 84.2

Graafinen suunnittelu ja
kannen kuva Kirsikka Mänty
siltalapublishing.fi